

David Jacques

konsultant w dziedzinie historii i konserwacji ogrodów consultant on garden history and conservation

Zasady konserwacji i wytyczne dla historycznych parków i ogrodów w Anglii

Conservation principles and guidance for Historic Parks and Gardens in England

Abstrakt

Artykuł bazuje na wynikach mojej pracy nad sformułowaniem wytycznych dla English Heritage pn. Zasady konserwacji i wytyczne dla historycznych parków i ogrodów w Anglii. Przedstawiam w nim krótki zarys zmieniających się w ciągu ostatniego stulecia koncepcji; wyjaśniam tło filozoficzne i praktyczne jednego z istotnych okresów kształtowania się myśli konserwatorskiej – lat 80. XX w., a następnie przeciwstawiam je podejściu 1. dekady bieżącego stulecia. Podejście to różni się od poprzedniego w definiowaniu celów restauracji, formułowaniu urzędowych zaleceń, akceptowaniu zmian oraz postawach wobec nowych rozwiązań. Podczas gdy rozwój terminologii i technik następuje stale, kontekst czasów obecnych wymaga bardziej holistycznego podejścia, uwzględniającego całokształt procesu konserwatorskiego, czyli określenia celów działań, kryteriów dobrych praktyk i prawidłowej dokumentacji.

Słowa kluczowe: konserwacja, restauracja, rekonstrukcja, archeologia ogrodów, hipotetyczne rozwiązania szczegółowe

Rozumienie konserwacji w minionych epokach

Poglądy na temat konserwacji zmieniały się w czasie. Na wstępie warto wspomnieć pokrótce podejście do tego zagadnienia z kilku wcześniejszych okresów.

Podejście „historyzujące”

Celem było nadanie „ducha epoki” starym ogrodom, które utraciły swoje dawne cechy/elementy, lub też ogrodom nowym, projektowanym tak, by odzwierciedlały styl jakiegoś okresu historycznego. Działania te wyrastały zwykle z pragnienia dostosowania stylu ogrodu do stylu rezydencji, adekwatnie do panującej w architekturze mody na wskrzeszanie kolejnych stylów historycznych (il. 1).

Abstract

This paper derives from work on writing guidance for English Heritage on 'Conservation Principles and Guidance for Historic Parks and Gardens in England'. The changing conceptions of conservation and restoration over the last century will be briefly charted. The philosophical and practical background to one formative period – the 1980s – is explained and then contrasted to the approach of the 2010s. The changes resulted in differences in defining the aims of restoration, the formulation of official advice, acceptance of change, and attitudes to new work. Whilst the advances in terminology and technique remain, the concerns of today relate as much to the process, viz. in the definition of objectives, criteria for good practice and proper documentation.

Keywords: conservation, restoration, reconstruction, garden archaeology, conjectural detailing

Conservation approaches over time

Conservation thinking has altered over time. Some older approaches may be mentioned briefly.

The historicist approach

The intention of such work was to give a 'period' feel, either to old gardens that had lost their former detail, or to new gardens designed to suit the style of some historical period. Often it stemmed from a desire to match the garden to the house as architectural fashion went through a succession of revivalist styles (fig. 1).

The Modernist approach

Across Europe there was a common belief that great art had a connection to universal laws, and was of

Podejście modernistyczne

Wyrośliło ono z przekonania, rozpowszechnionego w całej Europie, że wielka sztuka ma powiązania z uniwersalnymi prawami, a jej wartość jest ponadczasowa. Poglądy te uzasadniały taką restaurację ogrodów, która ponownie odkrywałaby lub uwidaczniała wyższe wartości artystyczne, jakimi te miejsca były nasycone.

Dopuszczalne było stosowanie nowoczesnych i nieautentycznych materiałów oraz technik w celu uzyskania pożądanego układu przestrzennego i wyglądu. Badania archeologiczne i archiwalne rzadko uznawano za konieczne, a nawet jeśli istniały plany historyczne, były one traktowane przez architekta jako drugorzędne źródło informacji (il. 2).

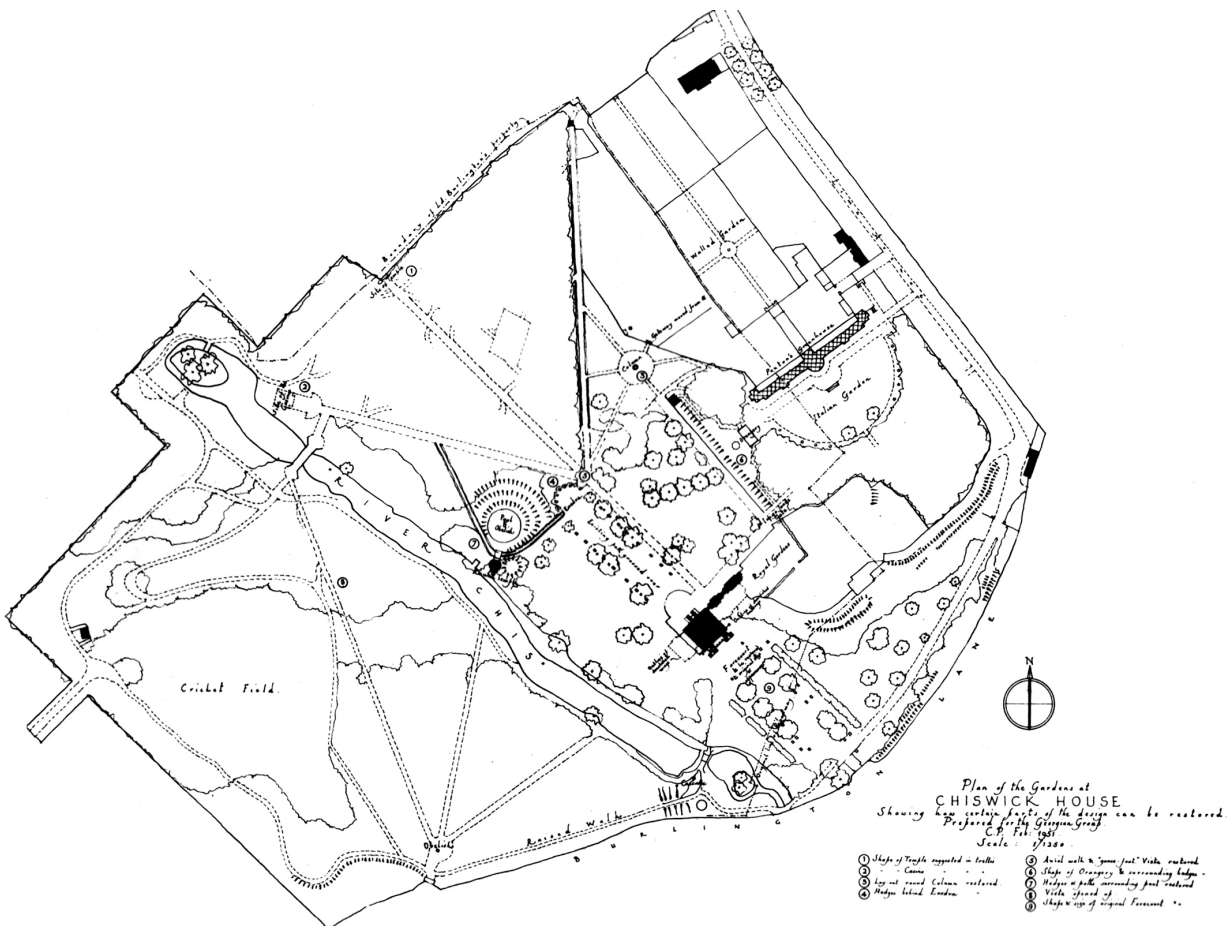
Zgodnie z przekonaniem o wiecznej słuszności wielkich prawd pisano międzynarodowe karty konserwatorskie – jakby miały być wykute w kamieniu. W takim duchu organizacja ICOMOS stworzyła w 1982 roku Kartę Florencką, dotyczącą kwestii ochrony zabytkowych ogrodów. Ogród historyczny scharakteryzowano w niej jako „kompozycję architektoniczną, której materiał podstawowy stanowi roślinność”.

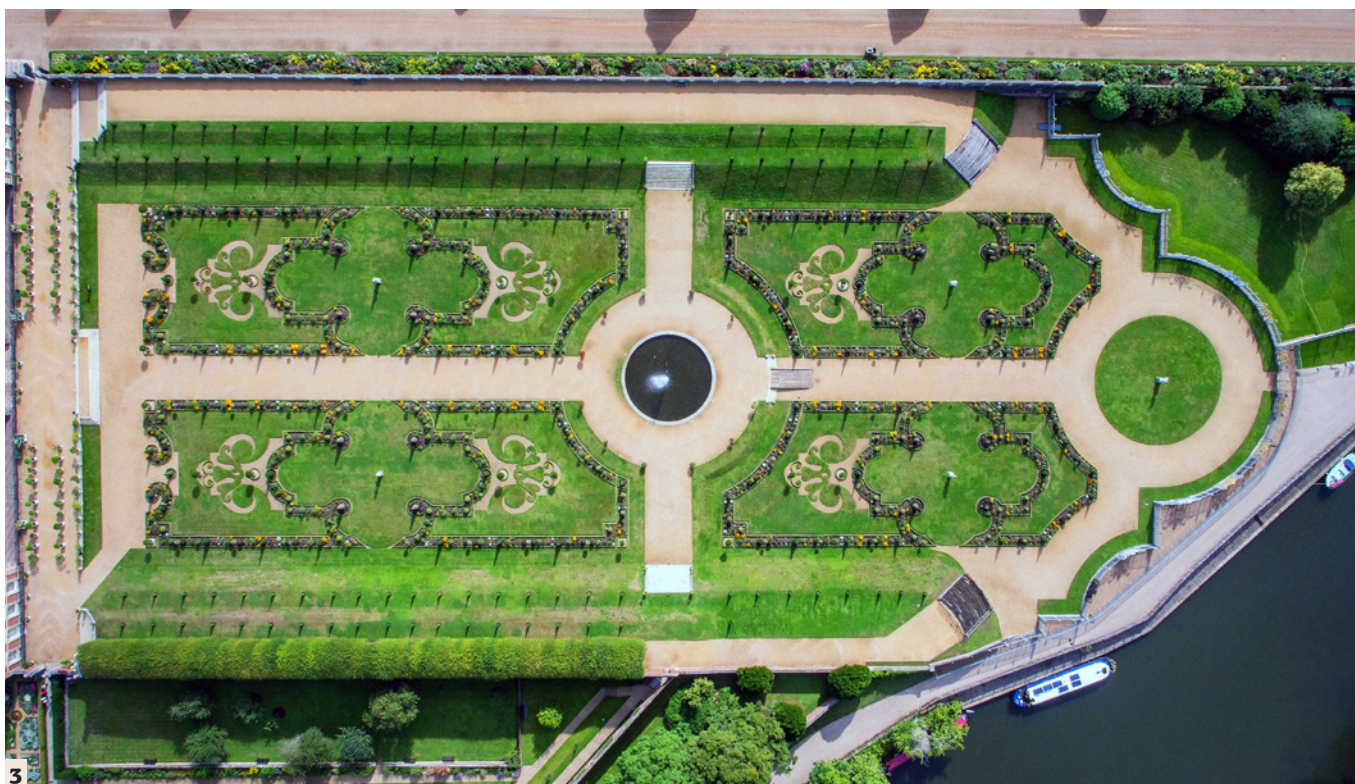
1

timeless quality. This justified restoration of gardens to rediscover or reveal the higher artistic qualities with which places were imbued.

It was acceptable to employ modern or non-authentic materials and techniques in order to give the

2

Zasady restauracji w latach 80. XX wieku

W latach 70. i 80. XX wieku ruch konserwatorski umocnił się w wielu krajach. Zgodnie z nowymi poglądami odrzucano niejasne cele, stawiane w podejściu modernistycznym, uważane już wówczas za niekompetentne i szkodliwe. Nowy trend charakteryzował się dążeniem do dokładnego rozpoznania

general form and appearance. Archaeology and research were seldom deemed necessary, and if historic plans did exist they were treated merely as background information for the architect (fig. 2).

In line with the belief in the enduring validity of great truths, international charters were written as if they were being inscribed in stone. In this spirit ICOMOS produced its Florence Charter of 1982 on the preservation of historic gardens. The historic garden was characterized as ‘an architectural composition whose constituents are primarily vegetal’.

Restoration principles of the 1980s

The conservation movement strengthened in many countries during the 1970s and 1980s. Part of this movement was a rejection of the vague objectives, often incompetently and destructively implemented, of Modernist attitudes. The new mood was to want to know precisely what historic gardens looked like in their heyday, and to undertake restorations accordingly. They were often promoted as museum pieces, and indeed many examples were carried out by curators seeking to recover the settings of their houses and palaces (fig. 3).

1. Moseley Old Hall, Staffordshire. Prace w duchu historyzmu przeprowadzone zostały przez National Trust pod koniec lat 60. XX w.; projekt zaczerpnięto z XVII-wiecznego wzornika. Fot. D. Jacques

1. Moseley Old Hall, Staffordshire. An historicist garden by the National Trust in the late 1960s: the design was taken from a C17 pattern book. Photo by D. Jacques

2. Chiswick House, Greater London. Plan Clauda Phillimore'a z 1951 r. przywołujący ducha miejsca bez uwzględnienia badań i ekspertyz. © Georgian Group

2. Chiswick House, Greater London. A plan by Claud Phillimore of 1951, an architect's invocation of the place's spirit without regard to survey or research. © Georgian Group

3. The Privy Garden, Hampton Court, Greater London. Podstawą dla odtwarzanego w 1995 r. układu ogrodu było pragnienie bezwzględnej wierności oryginałowi. © Historic Royal Palaces

3. The Privy Garden, Hampton Court, Greater London. A revived layout of 1995 based on the desire for accuracy. © Historic Royal Palaces

4

formy dawnych ogrodów w okresie ich największej świetności i w nawiązaniu do niej prowadzenia prac restauracyjnych. Często traktowano ogrody historyczne jako integralną część ekspozycji muzealnej; w wielu przypadkach to właśnie kuratorzy muzeów starali się wiernie odtworzyć otoczenie swych siedzib znajdujących się w obiektach rezydencjonalnych (fig. 3).

Pozornie przydatnym zaleceniem była restauracja obiektu uwzględniająca ostatnią znaczącą dla niego datę. Przywiązywano wagę do precyzji a plany i/lub widoki archiwalne były szeroko konsultowane. Jednak nawet wykorzystywanie historycznych planów nie gwarantowało „wierności” odtworzenia ogrodowej kompozycji z przeszłości. Przykładowo, niektóre plany były tylko propozycjami projektowymi, nie mogły zatem stanowić wiarygodnego źródła informacji na temat tego, co się w danym miejscu dawniej znajdowało. Nierzadko obiekty traciły pierwotne cechy na skutek restauracji w duchu historyzmu, co było szczególnie powszechne w XIX wieku.

W latach 80. ubiegłego wieku podstawowym dążeniem było zachowanie „nieodnawialnej” informacji zawartej w autentycznym materiale. Ideałem, który wówczas przyjmowano, był niezmienny krajobraz w swojej ostatniej wielkiej odsłonie. Było to podejście znane z konserwacji obiektów architektonicznych, jednak wymagało pewnych modyfikacji w rozłożeniu akcentów, tak by ogrody z ich nasadzeniami mogły spełniać te same kryteria. Jedną z nich było rozróżnienie pomiędzy „trwałą” strukturą murów, ścieżek i architektonicznie projektowanej roślinności, np. alei, żywopłotów, a elementami nietrwałymi, o żywotności, powiedzmy, poniżej 40 lat, takimi jak krzewy, rabaty bylinowe i kwietniki (il. 4).

A seemingly useful guideline was to restore to the last significant date. Accuracy being important, plans and/or views were consulted. But even using historic plans did not guarantee accuracy. For example, some plans are no more than design proposals, and were unreliable as to what had been there. Sometimes places had undergone previous historicist restoration, particularly common in the nineteenth century.

In the 1980s, the central concern was preserving the non-renewable information embodied in the authentic fabric. The vision tended to be the unchanging landscape in its last great manifestation. This was familiar from architectural conservation, though some adjustments in emphasis were desirable in order to allow gardens and their plants to meet the same criteria. One was the distinction between the ‘permanent’ structure of walls, paths and architecturally-conceived planting like avenues and hedges on the one hand, and the impermanent elements, say those with a life of under 40 years, like shrubs, herbaceous borders and flower beds (fig. 4).

Once garden conservation had been allied to architectural conservation, it could share many of the same characteristics. A terminology that enabled forms of treatment to be distinguished was essential. Conservation-friendly forms of restoration were seen as:

- Upkeep and periodic renewal, treatments that maintained the fabric as designed (fig. 5);
- Repair, necessary when some of the fabric had failed through decay, but where the design could be saved through the introduction of sections of replacement fabric; a repair would then be ‘accurate’ (fig. 6);
- Restoration (in the usual sense of the word) when the garden or landscape as a whole had suffered

5

Gdy już konserwację ogrodów powiązano z konserwacją obiektów architektonicznych, mogła ona w wielu aspektach wzorować się na tej ostatniej. Za jedną z podstawowych kwestii przyjęto ustalenie terminologii, która pozwalałaby nazwać i rozróżnić poszczególne formy postępowania konserwatorskiego. Za sprzyjające zachowaniu dobrego stanu konserwatorskiego zabytkowych ogrodów uznano następujące formy działań:

- Utrzymanie i okresowa odnowa jako zabiegi, które pielęgnują oryginalną substancję zabytkową (il. 5);
- Uzupełnienia i naprawy niezbędne tam, gdzie substancja zabytkowa uległa zniszczeniu, gdzie można było zachować zgodność z projektem poprzez zastosowanie na pewnych odcinkach substancji zastępczej; wówczas naprawa była uważana za „wierną” (il. 6);
- Restauracja (w podstawowym znaczeniu tego słowa) – gdy ogród lub krajobraz został zdegradowany w wyniku braku pielęgnacji, co skutkowało zniszczeniem poszczególnych jego elementów, ich zasłonięciem lub częściowym usunięciem – i jej kontynuacja w postaci kompleksowego projektu, często wymagającego wielkich nakładów kapitałowych (il. 7).

4. Brodsworth Hall, Yorkshire. W tym przypadku nietrwałymi elementami są rabaty kwiatowe, sztucznie formowana roślinność natomiast uznawana jest za element stały. © English Heritage

4. Brodsworth Hall, Yorkshire. Here the impermanent elements include the bedding out, whilst the topiary would be viewed as long-term. © English Heritage

5. Chiswick House, Greater London. Utrzymanie i odnowa – przycięty żywopłot, wymieniane cedry i odnowione słupki ogrodowe. Fot. D. Jacques

5. Chiswick House, Greater London. Upkeep and renewal – hedge reduced, cedars being replanted and bollards renewed. Photo by D. Jacques

6. Rountree Park, York. Dzięki naprawom odnowiono znaczną część detalu, który przez lata został uproszczony i zniszczony. Fot. D. Jacques

6. Rountree Park, York. Repairs have renewed much detail after many years of simplification and decay. Photo by D. Jacques

7. Rountree Park, York. Restauracja obiektu objęła cały zakres gruntownych prac z uszczelnieniem betonowego dna jeziora, remontem zabudowań itd., aby zapewnić mu wzbudzający podziw, wypielegnowany wygląd. Fot. D. Jacques

7. Rountree Park, York. Restoration has involved major capital works in sealing the concrete lake bottom, repairing buildings, etc., in order to ensure the cherished form and appearance. Photo by D. Jacques

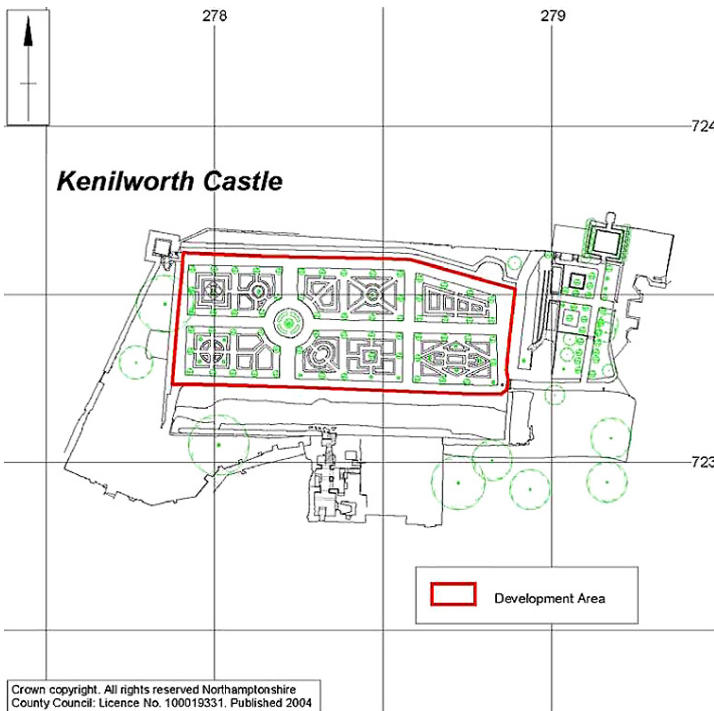

a lack of maintenance, resulting in elements being eroded, obscured or partially removed, and its continuance as a coherent design requiring often extensive capital expenditure (fig. 7).

Less favoured forms of treatment, not relying on the primacy of authentic fabric, were:

- Reconstruction, often quite speculative (fig. 8);
- Restoration-in-spirit, whereby a landscape architect has sought to recover the ‘feel’ of a landscape, but without close attention to the evidence from its actual or archaeological fabric (fig. 2);
- Period-style gardens, being re-designs or new designs of garden areas that seek to give the impression of an older garden, often as the setting of a nearby building (fig. 9).

The all-important accuracy was principally promoted by increasing technical sophistication. The first historical survey of a garden was that by the National Trust for Osterley in 1979, and they became numerous and highly skilled in the 1980s. Combined with research in the archives and on visual sources, they

9 Za mniej preferowane formy postępowania, nie uznające nadrzędności autentycznej substancji, uważano:

- Rekonstrukcję, często opartą na przypuszczeniach (il. 8);
- Odtwarzanie „ducha obiektu”, polegające na przywracaniu przez architekta krajobrazu „atmosfery” miejsca, bez przykładania większej wagi do informacji uzyskiwanej z analizy jego stanu istniejącego i badań archeologicznych (il. 2);
- Projektowanie ogrodów w stylu epoki, będących przekształconymi lub od nowa zaprojektowanymi kompozycjami, które w zamierzeniu twórców miały sprawić wrażenie historycznych. Często tego typu rozwiązania stosowano jako oprawę sąsiadującego obiektu architektonicznego (il. 9). Tak dużej precyzji w pracach konserwatorskich

offered the prospect of detailed examinations of their histories and surviving fabric.

Initially it had been thought that the chief contribution from archaeology would be in detecting the marks of relict gardens on the ground, as in dry weather or in light snow. Although there are several ‘non-destructive’ techniques, the desire for accuracy often necessitated excavation, in some cases giving spectacular results (fig. 10). It was amply demonstrated that the layout of beds, paths, steps and statues could be recovered archaeologically with great precision (fig. 11). Over the period up till 1995 sufficient experience was thus accumulated for some conclusions on the techniques and uses of garden archaeology to be feasible.

Very often in restoration the outlines of a design are clear, but the detail closer to the eye is damaged, missing or dead, without sufficient record of its previous existence. If the theme of restoration is to recover a design, it can hardly achieve aesthetic coherence without some conjectural replacement. Examples include path edging and the precise species and positions of planting (fig. 12). Mark Laird and others have developed conjectural planting as a specialist skill much

8. Kenilworth Castle, Warwickshire. Rekonstrukcja ogrodu została przeprowadzona w 2009 r.; centralne umiejscowienie fontanny potwierdziły wyniki badań archeologicznych, pozostałe elementy zaś to współczesny detal, zaprojektowany od nowa, na podstawie informacji uzyskanych z badań i źródeł pisanych. Fot. D. Jacques

8. Kenilworth Castle, Warwickshire. The garden was reconstructed in 2009; although archaeology located the central fountain, all of the garden’s details have been re-invented using literary sources and research into contemporary detail. Photo by D. Jacques

9. Kenilworth Castle, Warwickshire. Ogród, jaki w 1975 r. utworzono na nowo w stylu epoki, miał być odpowiednim dodatkiem do zamku. © English Heritage

9. Kenilworth Castle, Warwickshire. The period-style garden as remade in 1975 in order to provide an appropriate accompaniment to the castle. © English Heritage

10. Kenilworth Castle, Warwickshire. Wykopiska poprzedzające rekonstrukcję – odkryte fundamenty fontanny ogrodowej. Fot. D. Jacques

10. Kenilworth Castle, Warwickshire. Excavation for reconstruction – the Kenilworth garden fountain foundations. Photo by D. Jacques

11. Witley Court, Worcestershire. Płytkie prace wykopaliskowe odkryły pierwotne rozplanowanie terenu i niektóre detale pomocne przy restauracji tego wiktoriańskiego ogrodu. Fot. D. Jacques

11. Witley Court, Worcestershire. Shallow excavation revealed the ground plan and some details for the restoration of this Victorian garden. Photo by D. Jacques

można było oczekiwać dzięki coraz większym możliwościom technicznym. Pierwsze badania terenowe substancji zabytkowej z wykorzystaniem archeologii zostały przeprowadzone w 1979 roku przez National Trust w ogrodzie w Osterley. W latach 80. były one już powszechnie wykonywane i wysoce specjalistyczne. W połączeniu z badaniami materiałów archiwalnych i źródeł ikonograficznych umożliwiły szczegółowe rozpoznawanie ogrodów zarówno w zakresie ich historii, jak i zachowanej substancji.

Początkowo sądzono, że głównym zadaniem archeologii w procesie konserwacji zabytkowych ogrodów mogłoby być wykrywanie reliktywów kompozycji ogrodowych w gruncie, dokonywane podczas okresów względnej suszy lub przy nieznacznej pokrywie śnieżnej. Pomimo istnienia „niedestrukcyjnych” technik badawczych, dążenie do precyzji często usprawiedliwiało wykopaliska archeologiczne, które w niektórych przypadkach przynosiły spektakularne efekty (il. 10). Stanowiły dowód na to, że możliwe jest odtworzenie z wielką precyzją układu rabat, ścieżek, stopni i figur właśnie dzięki archeologii (il. 11). Do 1995 roku zdobyto w tej mierze wystarczające doświadczenie, by pozwalało na wysnucie pewnych generalnych wniosków, dotyczących rodzajów technik i zastosowania badań archeologicznych w ogrodach, tak aby przynosiły wymierne efekty.

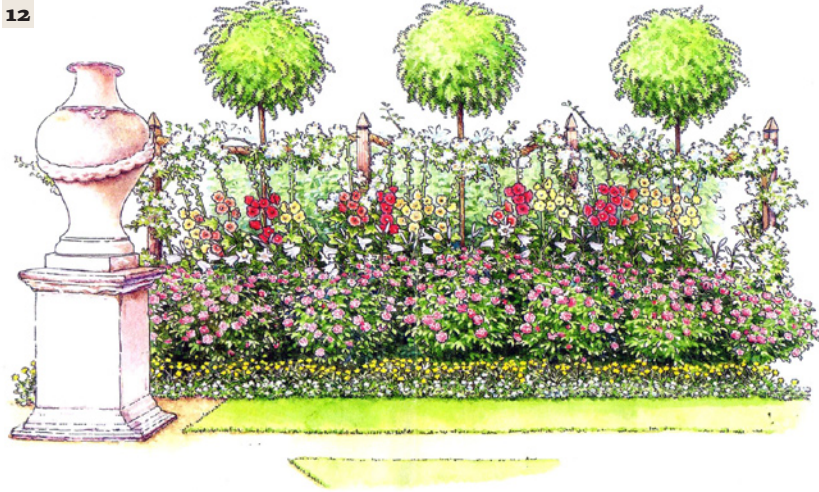
Podczas prac restauracyjnych nierzadko zdarza się sytuacja, kiedy istnieje zarys historycznego układu przestrzennego, uszkodzone zostały natomiast detale lub są całkowicie niezachowane, a źródła nie dostarczają wystarczającej informacji na ich temat. W przypadku gdy celem restauracji jest całościowe odtworzenie historycznej kompozycji, uzyskanie estetycznej spójności całości układu przestrzennego bez

to the benefit of the public's appreciation of historic designs.

One good reason why the 1980s principles were set down in England is that Government money became available. Whilst restoration had been undertaken by private individuals or bodies with their own money, there was little call to question the philosophy and principles underlying it, but that had to change when public money was to be allocated in the form of grants. English Heritage (now Historic England), the Countryside Commission (now part of English Nature) and the Heritage Lottery Fund have operated grant schemes, and all have needed criteria and principles for allocation of the money.

Principles for the treatment of historic gardens, and detailed guidance on preparing schemes, were drawn up by this author in the late 1980s when Inspector of Historic Parks and Gardens at English Heritage. Looked at in retrospect, they have the form of sets of rules, similar to the way that international charters were drawn up. However another reason was that there were very few landscape architects with the skills and experience necessary for restoration work. That suggested that guidance, as explicit as possible, would enable the landscape architects offering their services to appreciate what was expected of them.

wprowadzenia pewnych elementów opartych na domysłach jest prawie niemożliwe. Przykładami takich „domysłnych” rozwiązań są, między innymi, decyzje dotyczące wykończenia krawędzi ścieżek czy wyboru konkretnych gatunków roślin lub miejsca ich posadzenia (il. 12). Mark Laird i inni badacze uczynili odrębną specjalizację z opracowywania hipotetycznych zestawień roślin; rozwiązania takie przynoszą korzyść głównie z punktu widzenia recepcji zabytkowej kompozycji ogrodowej przez zwiedzających.

Podstawowym powodem, dla którego to właśnie w latach 80. ubiegłego wieku ustalono zasady prac konserwatorskich w zabytkowych ogrodach, było uruchomienie dotacji rządowych. Gdy działania takie podejmowały wcześniej podmioty prywatne przy wykorzystaniu własnych funduszy, nie było specjalnej potrzeby kwestionowania teorii i zasad leżących u podstaw prowadzonych prac. Sytuacja uległa zmianie, kiedy udostępniono środki publiczne przyznawane w formie grantów. English Heritage (obecnie Historic England), Countryside Commission (obecnie część English Nature) i Heritage Lottery Fund opracowały plany dotacji, do czego niezbędne stały się kryteria i zasady przydzielania środków.

Reguły postępowania z zabytkowymi ogrodami i szczegółowe wytyczne dotyczące przygotowywania dokumentacji zostały opracowane przez mnie pod koniec lat 80. ubiegłego wieku, kiedy pełniłem w English Heritage funkcję Inspektora ds. Parków i Ogrodów Historycznych. Patrząc na to opracowanie z perspektywy czasu, jego forma przypomina zbiór zasad spisanych na wzór międzynarodowych kart konserwatorskich. Inny wszakże powód, dla którego potrzebny był taki dokument, stanowiła niewielka

The criteria included the importance of the park or garden, the owner’s need of assistance, whether other finances were available, convincing proposals and management plan, etc. Should a place and its owner be eligible, principles were sought to determine whether the proposals were worthy of support. It is also important to understand the background to their formulation at that time. First, the general belief in absolutes was not yet seriously challenged, and the belief in charters, or rigid prescriptions for good practice, re-

mained. This normative approach derived in part from a desire to establish historic gardens as a serious topic, something not always appreciated by architectural colleagues. The Florence Charter preamble showed how anxious its authors were to define what they saw as the unchanging truths of conservation. Amongst these was the then common assumption that value was something inherent in an object, humans being merely its observers.

Conservation thinking in the 2010s

Turning now to conservation thinking today, it should first be remarked that conservation is an aspect of modern culture, and so the assumptions behind it move on. One of the lessons of the last quarter century is that conservation principles cannot be seen as set in stone for all time – they are just our best thoughts at the present time. This is because they are a reflection of the passions and preoccupations of each succeeding generation, and also the onward march of knowledge and skills (fig. 13).

12. Chiswick House, Greater London. Wygląd obrzeży Ogrodu Włoskiego ustalony w szczegółach na podstawie hipotetycznych dociekań. © English Heritage

12. Chiswick House, Greater London. Conjectural detailing for the perimeter of the Italian Garden. © English Heritage

13. Wrest Park, Bedfordshire. Metoda teledetekcji LiDAR uwidoczniła ścieżki niedostrzegalne na powierzchni gruntu, dzięki czemu możliwe było wierne odrestaurowanie *pleasure grounds*. © English Heritage

13. Wrest Park, Bedfordshire. A LiDAR survey has revealed paths that are no longer discernible on the ground, providing details for accurate restoration of the *pleasure grounds*. © English Heritage

wówczas liczba architektów krajobrazu z doświadczeniem i kwalifikacjami niezbędnymi do podejmowania prac restauracyjnych. Zatem zasady te, sformułowane w sposób powszechnie zrozumiały i jednoznaczny, miały dać architektom krajobrazu podejmujących się podobnych zleceń pełny zakres wymagań, jakie wobec nich stawiano.

Opracowane kryteria przyznawania środków finansowych uwzględniały znaczenie parku lub ogrodu, status właściciela, ewentualną dostępność innych źródeł finansowania, przekonujące propozycje konserwatorskie z planami zarządzania itd. Jeśli dane miejsce i jego właściciel spełniały wstępne warunki przyznania dofinansowania, rozpatrywano, czy przedstawione zamierzenia konserwatorskie były warte wsparcia. Ważne jest także, by rozumieć ogólne tło formułowania zasad i kryteriów w owym czasie. Po pierwsze, powszechna wiara w absoluty nie została jeszcze wtedy poważnie podważona, a i wiara w karty czy sztywne recepty na dobre praktyki trzymała się krzepko. Takie normatywne podejście częściowo brało się z dążenia do podkreślenia wartości zabytkowych ogrodów, która nie zawsze była doceniana przez kolegów architektów. Preambuła Karty Florenckiej pokazuje, jak bardzo jej autorom zależało na zdefiniowaniu tego, co postrzegali jako ponadczasowe prawdy w dziedzinie konserwacji. Wśród tych prawd znajdowało się powszechnie wówczas przyjmowane założenie, że wartość obiektu historycznego tkwiła w nim samym, a ludzie byli za ledwie jej obserwatorami.

Teoretyczne założenia konserwacji pierwszej dekady XXI wieku

Przechodząc teraz do obecnych zapatrywań na konserwację, powinniśmy przede wszystkim uświadomić sobie, że konserwacja jest jednym z aspektów współczesnej kultury, a zatem jej założenia zmieniają się w miarę upływu czasu. Ostatnie ćwierćwiecze pokazało niezbicie, że zasad konserwacji nie można nigdy uznać za „żelazne” i obowiązujące po wsze czasy – są one jedynie zbiorem naszych najlepszych przemyśleń w danym momencie. Stanowią bowiem odzwierciedlenie pasji i zainteresowań każdego następującego pokolenia, a także stałego postępu wiedzy i umiejętności (il. 13).

The general belief in absolutes has given way to a greater acknowledgement of relativity, for example to accommodate non-Western concepts of conservation. Value is now seen not as something inherent in objects, but as a complex and potentially variable set of qualities influenced by people’s culture, expectations and preferences, so that a wider range of bodies and individuals could contribute to decisions. There is a new willingness to engage a wider range of bodies and communities in deciding upon aims and priorities.

The primary values recognized by English Heritage in historic gardens are still art-historical, with rarity and condition being additional factors, but the

aesthetic dimension to significance has become more complex. In addition, there are the ‘natural’ qualities relating to geology, ecology and biodiversity, and the benefits of physical and intellectual public access. The focus on the great monuments as proof of genius has thus been matched by an interest in the vernacular and the cultural landscape as informing us as much, or even more, about the history of mankind. In 1992 UNESCO’s World Heritage Committee accepted a redefinition of cultural qualities to include landscapes of a vernacular nature (e.g. rice terraces), and with associations (e.g. holy mountains).

Recent thinking has also had the benefit of experience. This has merely confirmed that conservation remains primarily the business of protecting what is seen as valuable from the past, and promoting historical understanding. It is still useful to have a terminology that reduces needless confusion in debates. It is also helpful to have a robust rationale about the aim of repairs and restoration. Advice now tends to see conservation as putting into good order those landscape

Wraz z końcem powszechnej wiary w absoluty pojawiło się większe przyzwolenie na relatywizm, na przykład na adaptację innych koncepcji konserwatorskich niż zachodnie. Obecnie wartość zabytku postrzegana jest nie jako coś tkwiącego w obiekcie, ale jako złożony i potencjalnie zmienny zestaw cech powstałych pod wpływem kultury, ludzkich oczekiwań i preferencji, tym samym poszerzył się krąg organizacji i osób zainteresowanych wpływaniem na proces decyzyjny. Współczesną tendencją jest angażowanie coraz większej liczby podmiotów w podejmowanie decyzji odnoszących się do celów i priorytetów działań prowadzonych przy zabytkach.

Za podstawowe wartości zabytkowych ogrodów przyjęte przez English Heritage uznaje się nadal wartości artystyczno-historyczne; czynnikami dodatkowymi są unikalność danego założenia i stan, jaki prezentuje, natomiast wymiar estetyczny nie przekłada się w oczywisty sposób na znaczenie danego obiektu. Ponadto są jeszcze wartości „naturalne”, czyli te związane z geologią, ekologią i bioróżnorodnością, a także pozytywne aspekty publicznego udostępniania miejsca, zarówno w wymiarze fizycznym, jak i intelektualnym. Zainteresowanie wybitnymi obiektami zabytkowymi jako przejawami geniuszu łączy się więc obecnie z zainteresowaniem lokalnym krajobrazem kulturowym z jego wernakularnymi elementami, jako że krajobraz w równej, jeśli nawet nie w większej mierze, dostarcza nam informacji o historii rodzaju ludzkiego. W 1992 roku Komitet Dziedzictwa Światowego UNESCO przyjął nową definicję wartości kulturowych, która objęła krajobrazy o charakterze użytkowym (np. tarasowe pola ryżowe) i znaczeniowym (np. święte góry).

Najnowsze podejście do konserwacji zabytków sztuki ogrodowej korzysta także z wcześniejszych doświadczeń. A to tylko potwierdza, że konserwacja nadal pozostaje działaniem służącym przede wszystkim ochronie tego, co jest postrzegane jako wartościowa spuścizna przeszłości, a także lepszemu pojmowaniu zjawisk historycznych. Niezmiennie uważa się za cenne stosowanie przejrzystej terminologii, która pozwala na unikanie nieporozumień w trakcie debaty. Pomocne jest również dysponowanie mocnymi argumentami, uzasadniającymi cele podejmowanych remontów i restauracji. Istnieje obecnie tendencja, by patrzeć na konserwację jako na przywracanie dobrego stanu tym składnikom krajobrazu, co do których

components which we ourselves decide should be taken forward into the future.

As explained above, the desire for accuracy generally sought to recover a design when it was at a high point. Several factors have led to a reconsideration of this single-moment end-point. One was taking the conservation approach to its logical conclusion, viz. respecting the landscape as received by our generation, warts and all. All periods of a garden (unless the result of decay or utilitarian modification) thus came to be of interest as part of the ‘document’. Another is that virtual reality, although still in its infancy, has great potential for helping the public imagine a garden in the various phases of its existence, lessening the museum curator’s desire for a literal representation of a single phase in a garden’s history via reconstruction.

Actual projects are often more problematic than the early guidance foresaw. In real life, the opportunities for a full-blown purist restoration like the Privy Garden at Hampton Court are rare (and even then concessions had to be made to contemporary issues). Practical experience has shown that circumstances can vary markedly – conundrums of what to do with previous restoration now judged to be substandard are amongst the situations when there can be no ‘correct’ solution, mixed philosophies of restoration accompanied by new design in urban parks, and the demands of integrated presentation of house and garden (fig. 14). On the other hand, the way that Government assures its ends is through explaining to owners and persuading public bodies, rather than by inflexible prescriptions. Guidance that recognizes the possibility of debate and alternative outcomes is more appropriate now that the understanding of historic gardens issues has much increased amongst professionals and officials.

14. Chiswick House, Greater London. Restauracja z lat 50. XX w. musiała zostać uwzględniona w planie obiektu, pomimo że dzisiaj prawdopodobnie nie dopuszczono by jej do realizacji. © English Heritage

14. Chiswick House, Greater London. The plan had to accommodate restoration of the 1950s that probably would not have been approved today. © English Heritage

15. Saltwell Park, Gateshead. Park publiczny z rezydencją, którego stan wymagał połączenia różnych form postępowania – odnowy, bieżących napraw, restauracji, nowych prac i adaptacji. Fot. D. Jacques

15. Saltwell Park, Gateshead. This public park with a mansion required several approaches to be blended – renewal, repairs, restoration, new work and adaptation. Photo by D. Jacques

nie mamy wątpliwości, że powinny trwać również w przyszłości.

Jak powyżej wyjaśniono, wcześniejsza potrzeba dokładności w pracach konserwatorskich miała się przyczynić do odtworzenia układu przestrzennego zabytkowego ogrodu z czasów jego największej świetności. Kilka czynników doprowadziło do przewartościowania tej metody działań, nakierowanej na wybrany moment w czasie. Jednym z nich było doprowadzenie podejścia konserwatorskiego do jego logicznej konkluzji, a mianowicie do stwierdzenia potrzeby poszanowania krajobrazu takiego, jakim nasze pokolenie go otrzymało, z wszelkimi zastanymi niedoskonałościami. W ten sposób wszystkie okresy ogrodu stały się równorzędnymi przedmiotami zainteresowania, mającymi wartość dokumentu. Inną przyczyną zmiany priorytetów w konserwacji ogrodów był fakt, że rzeczywistość wirtualna, nawet jeśli nadal w powiśkach, ma wielki potencjał we wspomaganiu zwiedzających, pozwalając im wyobrazić sobie ogród na różnych etapach jego istnienia; tym samym mniejsze uzasadnienie mają dążenia kuratorów muzeum do realistycznego odzwierciedlenia jednego, wybranego etapu historii ogrodu drogą rekonstrukcji.

Realizowane obecnie projekty są często bardziej złożone w swojej problematyce, niż przewidywano to w dawniej opracowywanych wytycznych. Przypadki przeprowadzenia całkowicie purystycznych restauracji ogrodu, tak jak stało się to w Privy Garden w Hampton Court, są bardzo rzadkie (a nawet i w tak udanych realizacjach konieczne są ustępstwa wymuszone przez współczesne uwarunkowania). Praktyczne doświadczenia pokazują, że okoliczności podejmowanych działań konserwatorskich mogą być zróżnicowane – zachodzenie w głowę, co począć z nawarstwieniami poprzedniej restauracji, uznawanej obecnie za mniej wartościową – oto przykład sytuacji gdzie nie ma „poprawnego” rozwiązania; kolejne to mieszanie różnych teorii w podejściu do restauracji, na które nakłada się wprowadzanie nowych elementów w parkach miejskich, czy też oczekiwanie wizualnego zintegrowania obiektu architektonicznego z otaczającym go ogrodem (il. 14). Rząd z kolei realizuje dzisiaj swoją rolę raczej poprzez uświadamianie właścicieli i nakłanianie do współpracy na rzecz zabytkowej zieleni instytucji publicznych niż przez wydawanie sztywnych zaleceń. W obecnych czasach, kiedy zrozumienie dla zagadnień

14

15

If the single moment in history is no longer the aim, the management of change becomes the objective. The inclusion of gardens amongst the categories of cultural landscape in the early 1990s offered an alternative to the architectural way of thinking. Various forms change can be accepted as long as the essential cultural qualities are protected (fig. 15). Although landscape managers had been well aware that each landscape has its own dynamic, and requires active management to protect aesthetic and other qualities, these points had barely entered into the conservation of landscapes protected for their historic interest.

The National Trust's philosophy is to allow each garden to evolve through changes in staff and fresh gardening approaches. In practice this seldom needs to conflict with a conservation approach. This is because the long-term elements of a garden – topography, views, structures, structural planting – can be viewed

związanych z ogrodami historycznymi znacznie wzrosło wśród profesjonalistów i urzędników, właściwe wydaje się takie sterowanie, które uwzględnia możliwość debaty i alternatywnych rozwiązań.

Jeśli zatem nie koncentrujemy się już na wybranej fazie w historii ogrodu, musimy ukierunkować nasze myślenie na zarządzanie zmianami. Włączenie ogrodów do kategorii krajobrazu kulturowego w latach 90. ubiegłego stulecia stanowiło alternatywę dla myślenia architektonicznego. Pozwoliło nam zaakceptować zmiany różnych form, jeśli tylko chronione są podstawowe wartości kulturowe (il. 15). Pomimo że zarządzający krajobrazem doskonale zdawali sobie sprawę z dynamiki, jaka jest jego nieodłączną cechą, i że zachowanie estetycznych i innych wartości obiektu wymaga aktywnego administrowania, nie znalazło to większego odzwierciedlenia w konserwacji krajobrazów chronionych ze względu na ich wartości historyczne.

W National Trust panuje przekonanie, że każdy ogród powinien mieć możliwość ewoluowania, które następuje na skutek zmian personelu i wprowadzania nowych metod ogrodnich. W praktyce rzadko stoi to w konflikcie z podejściem konserwatorskim. A to dlatego, że trwałe elementy ogrodu – topografia, widoki, elementy architektoniczne, nasadzenia strukturalne – są traktowane zgodnie ze sztuką konserwatorską, podczas gdy te bardziej ulotne, stanowiące o kunszcie ogrodnim, zgodnie z powszechnie panującym poglądem, podlegają ocenie według innych kryteriów i obowiązują dla nich inne standardy (il. 16). Siły postępowe starają się przekonać wszystkie strony, że zwolennicy stricte konserwatorskiego podejścia do zabytków sztuki ogrodowej mogą jedynie skorzystać na wzajemnym porozumieniu i współpracy. Działanie zintegrowane, tj. uwzględniające jednocześnie wszystkie aspekty (historyczne, archeologiczne, ekologiczne, widokowe, dostępności itd.) najlepiej sprawdza się, gdy poprzedzone jest planem zarządzania.

W podobnym duchu formułowano propozycje restauracji ogrodów, mającego na celu zarówno zwiększenie ich publicznego dostępu i różnorodności biologicznej, jak również uczytelnienie historycznego układu przestrzennego. Wsparcie Heritage Lottery Fund w odniesieniu do parków publicznych w latach 90. XX wieku często umożliwiało przeprowadzenie zmian, które poprawiały dostępność tych obiektów

16

as suitable for the conservation approach, whilst everyone accepts that those shorter-term elements which represent horticultural excellence are best judged by different standards (fig. 16). Progressive forces have attempted to convince all sides that conservationists of all kinds had more to gain from mutual understanding and collaboration. The integrated approach, i.e. taking all values (historical, archaeological, ecological, scenic, access, etc.) into account simultaneously was best handled through a management plan.

In this spirit, proposals for garden restoration sought to improve public access and ecological diversity as well as reveal an historic design. In public parks from the late 1990s, Heritage Lottery Fund support often resulted in new work where this gave significant gains to, for instance, accessibility or facilities for the

16. Belsay Hall, Northumberland. Tradycja ogrodniczego kunsztu – roślinność pielęgnowana przez specjalistę English Heritage. © English Heritage

16. Belsay Hall, Northumberland. The tradition of excellence – an English Heritage plantsman's garden. © English Heritage

17. Chiswick House, Greater London. Wprowadzanie udogodnień dla publiczności to rodzaj nowych prac wzbudzający często kontrowersje. Ten próbny model kawiarni i ośrodka na użytek zwiedzających powstał w 2006 r. Fot. D. Jacques

17. Chiswick House, Greater London. Visitor facilities are often a contentious element of new work. This model was made in 2006 in order to test an idea for a visitor centre and a cafeteria. Photo by D. Jacques

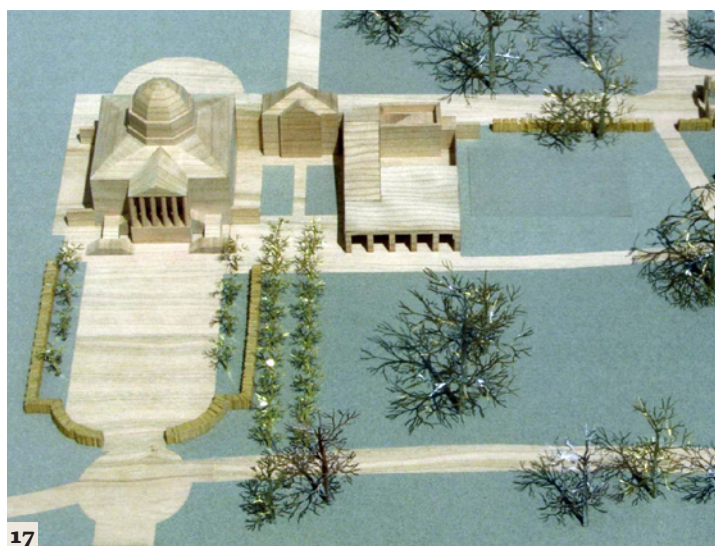
czy wprowadzały udogodnienia dla zwiedzających, o ile nie oddziaływały one negatywnie na wartości stanowiące o historycznym znaczeniu parku (il. 17).

Nowe prace i adaptacje

Na skutek współcześnie przeprowadzanych prac do krajobrazu zostaje dodana nowa warstwa. Działania te mogą oznaczać całkowite lub częściowe przeprojektowanie obiektu. Adaptacja to prace ukierunkowane na zmianę funkcji lub wyglądu danego miejsca, zazwyczaj w celu dostosowania go do współczesnych wymogów. Składają się na nią elementy nowych prac prowadzonych w obrębie historycznego układu przestrzennego.

Realizacja współczesnego projektu w granicach historycznego krajobrazu często jest niepotrzebnie traktowana jako coś problematycznego. W końcu cała, uznawana obecnie za wartościową kompozycja krajobrazowa, powstała kiedyś poprzez interwencję w zastany krajobraz historyczny (il. 18). Istnieją wszakże zagrożenia, których nowe prace i adaptacje mogą być przyczyną, na przykład usunięcie substancji zabytkowej, zmiana sposobu recepcji obiektu przez zwiedzających czy zakłócenie kolejności doznawanych przez nich wrażeń, nieporozumienia dotyczące zastosowanych rozwiązań materiałowych.

Jednocześnie realizacja nowego projektu w zabytkowym obiekcie bez uwzględnienia powiązań z zastanym kontekstem przestrzennym będzie, w większości przypadków, realizacją wątpliwą pod względem jakości, wykazującą rażące niedopasowanie do historycznego otoczenia. W rzeczywistości większość podejmowanych aktualnie przedsięwzięć to mieszanka, w różnych proporcjach, nowych rozwiązań i działań konserwatorskich. Należy sobie życzyć, aby współcześni projektanci aspirowali do tworzenia wartościowych projektów i realizacji o wysokiej jakości, które będą cenione zarówno obecnie, jak i w przyszłości. Sama konserwacja nie jest bowiem wymierzona przeciw autorom współczesnych projektów – tym prawdziwym wrogiem jest zły nowy projekt, prowadzący do degradacji obiektu i utraty jego wartości. Nowe prace powinny wzbogacać kulturową wartość krajobrazu. Z tych też względów dobrze by było, aby panowała większa jedynomyślność pomiędzy konserwatorami i projektantami w zakresie oceny jakości nowych rozwiązań projektowych.

17

public, as long as they did not seriously erode the qualities that made the park historically significant (fig. 17).

New work and adaptation

New work introduces a new overlay into a landscape, and can consist of full redesign in part or whole. Adaptation is work intended to change the function or appearance of a place, usually in order to meet modern requirements. It consists of elements of new work in an otherwise historic design.

Contemporary design in historic landscape often seems unnecessarily problematic. After all, all valued landscape design was once an intervention in an historic landscape (fig. 18). There are, though, dangers with new work and adaptation which might include, for example, the removal of historic fabric, the alteration of the manner and sequence of the visitor experience, or the added confusion to the understanding of the fabric.

At the same time, new design that pretends it has no linkage to its context will probably be poor design, displaying incongruities that emphasise it that it has no place in that landscape. In real life most projects have a mix of new design and conservation in varying proportions. One would hope that designers will aspire to a quality of design and execution which may be valued both now and in the future. Conservation is thus not the enemy of contemporary designers – bad new design leading to degradation and loss of meaning is the real enemy, and is the enemy of conservation

Refleksje na temat prac restauratorskich pierwszej dekady XXI wieku

Wielkie projekty restauracyjne, jak te dotyczące Privy Garden w Hampton Court i Tudor Garden w Kenilworth Castle, są obecnie coraz rzadziej realizowane. Archeologia ogrodowa oraz wprowadzanie, w zakresie detalu, rozwiązań przyjętych na podstawie hipotez nadal znajdują zastosowanie, służąc uczytelnianiu i waloryzacji fizycznych pozostałości ogrodu historycznego. Metody te ułatwiają rozumienie pierwotnego projektu i intencji jego twórców. Obecnie wymaga się większej precyzji w określaniu lokalizacji stanowisk archeologicznych oraz celu tego typu badań. Zazwyczaj jest nim dążenie do odsłonięcia struktur architektonicznych, ustalenia fizycznych granic, odkrycia fundamentów rzeźb ogrodowych i reliktyw ścieżek; elementy te wystarczy czasem po prostu wyeksponować po okresie zaniedbania. Natomiast badania archeologiczne oparte na głębokich wykopach, których celem jest poszukiwanie nieistniejących już dziś obiektów, są coraz rzadziej stosowane.

Archeolodzy, w zgodzie ze swoją etyką zawodową, nakazującą podjęcie prób wykorzystywania technik nieinwazyjnych przed przystąpieniem do wykopalisk, proponują swój wkład w prace badawcze i analityczne. Jeszcze ćwierć wieku temu dążenie do dokładności kazało zespołom projektowym skupiać się na gromadzeniu danych. Tymczasem to, co dzisiaj w coraz większym stopniu nas zajmuje, to sam proces projektowy, którego częścią jest ustalenie zakresu jego wielorakich celów, racjonalizacja planowanych prac i ich dokumentacja.

To, że dane praktyki uznawane są za dobre, nie wynika jedynie z ich zgodności z formą restauracji zalecaną w karcie konserwatorskiej, ale w znacznej mierze z przyjęcia jednoznacznych i spójnych celów, z możliwości uzyskania określonych korzyści (z punktu widzenia zachowania substancji zabytkowej i/lub układu przestrzennego) oraz ze stopnia szczerości i otwartości dyskusji nad celami i konsekwencjami prac, która winna być nieodłączna. Bardziej polega się dzisiaj na doświadczeniu i ocenie niż przestrzeganiu zapisanych reguł.

Jako że w parkach i ogrodach zmiana była i jest nierozłącznie wpisana w ich naturę, sukcesywnie

too. New work should be adding to the cultural value of the landscape. Hence there could be more unity between designers and conservationists, around the theme of quality.

Reflections on restoration in the 2010s

Grand projects like the restorations of the Privy Garden at Hampton Court and the Tudor Garden at Kenilworth Castle are becoming fewer. Garden archaeology and conjectural detailing still have their place, to reveal and assess physical remains as an input to understanding the design and design intentions. This leads to carefully-chosen targeted excavations, in particular in the recovery of architectural structures, boundaries, statue bases and paths which may need simply to be exposed after a period of neglect, and deep excavation of lost features is nowadays less common.

Archaeologists, conscious of their ethos of trying non-destructive techniques before attempting excavation, propose a role in survey work and analysis. A quarter of a century ago the desire for accuracy focused the project team's minds on the collection of data, whereas now there is increased concern for the process, including setting the sometimes complex set of objectives, rationalizing the work to be undertaken, and the documentation.

The tests for good practice are not simply whether the proposals approximate a form of restoration approved of in a charter, but whether they have clear and coherent objectives, whether they are likely to lead to specific benefits in the conservation of fabric and/or design, and whether the discussion of the objectives and consequences has been honest, transparent and inclusive. Reliance is placed on experience and judgement rather than on a rule book approach.

Change is inherent to parks and gardens, and has been so in the past, so successive minor alterations can

18. Heveningham Hall, Suffolk. Przeprowadzone prace ziemne, które nie naruszyły istniejących ogrodów, są przykładem nowych rozwiązań w historycznym obiekcie, same stając się z czasem częścią jego historii. Fot. K. Wilkie

18. Heveningham Hall, Suffolk. These earthworks, which did not destroy existing gardens, are new work in an historic garden, and will themselves become part of its history. Photo by K. Wilkie

wprowadzane niewielkie przekształcenia mogą powodować prawie niezauważalne odejście od pierwotnego projektu. Dokumentowanie wykonanych prac i uzasadnianie decyzji jest więc coraz szerzej uznawane za kluczowe dla przyszłego administrowania danym obiektem. Dzięki temu już wstępne rozpoznanie zapewni w przyszłości punkt odniesienia dla dalszych decyzji, umożliwi ocenę wybranej wcześniej taktyki i osiągniętych efektów prac.

Każdy projekt to potencjalne archiwum obiektu, zbiór wszystkich informacji technicznych uzyskanych przy jego realizacji, łącznie z materiałem fotograficznym, wynikami prac terenowych, dokumentacją posiedzeń zespołu, sprawozdaniami z badań, w tym analiz archeologicznych, rysunkami projektowymi i raportami z monitorowania prac. Postępowanie zgodne z przyjętymi zasadami przy tworzeniu archiwum obiektu od samego początku realizacji projektu przyniesie korzyść w przyszłości.

Podsumowanie

W latach 80. ubiegłego wieku założenia dotyczące konserwacji sprowadzały się pokrótce do:

- Ogólnej wiary w absoluty, w tym w zasady zawarte w kartach ICOMOS;
- Rozumienia wartości obiektu jako czegoś nieodłącznie mu przypisanego, podczas gdy ludzie to jedynie obserwatorzy;
- Skupiania się na „zabytkach” rozumianych jako osiągnięcia wielkiej sztuki minionych epok;
- Przekonania, że wysokie standardy w konserwacji i restauracji historycznych parków i ogrodów należą do rzadkości, stąd dążenie do nadania tej grupie obiektów właściwego znaczenia.

Wszystkie te założenia musiały zostać zrewidowane w ostatnim ćwierćwieczu:

- Następuje większe uznanie dla relatywizmu, co przejawia się na przykład w przyjmowaniu innych niż zachodnie koncepcji konserwacji;
- Wartość postrzegana jest jako złożony i potencjalnie zmienny zbiór cech, których źródłem są ludzkie upodobania i preferencje, wobec czego wkład w podejmowanie decyzji wnosi większa liczba instytucji i osób;
- Rozszerza się zakres zagadnienia, uwzględniając elementy wernakularne i lokalne. Krajobraz

result in an almost imperceptible departure from the design. Recording of what took place and the rationale behind decisions is thus increasingly recognized as vital to future management. An initial survey will provide a baseline against which those making decisions in the future can assess success or failure of the tactics chosen in the past or the objectives of care since.

Every project is a candidate for a site archive, a collection of all technical information generated by the project, including photography, survey work, committee papers and minutes, research reports, archaeological reports, design drawings, and monitoring reports. A policy for a site archive from the start of a project will be beneficial.

Conclusion

The 1980s assumptions on conservation were, in brief:

- A general belief in absolutes, including the principles within ICOMOS charters;
- An understanding of value as something inherent in an object, humans being merely observers;
- A focus on ‘monuments’, the high-art achievements of the past;
- That high standards in the conservation and restoration of historic parks and gardens were rare, and a desire to establish historic gardens as a serious topic.

All these assumptions have had to be revised in the last quarter century:

- There is a greater acknowledgement of relativity, for example to accommodate non-Western concepts of conservation;
- Value is seen as a complex and potentially variable set of qualities derived from people’s tastes and

projektowany może być traktowany jako krajobraz kulturowy, dla którego zmiana jest nieodłączna i który bywa nośnikiem ważnych znaczeń;

- Wzrasta zrozumienie dla zagadnień związanych z historycznymi ogrodami wśród profesjonalistów i urzędników.

Słowem, podejście do konserwacji zmierza dziś w kierunku:

- Polegania bardziej na rozeznaniu ludzi niż na uniwersalnych regułach;
- Akceptacji zmienności krajobrazu i zwrócenia większej uwagi na jej dynamikę;
- Współpracy między przedstawicielami różnych profesji, aby zyskała na niej ogólna wartość miejsca;
- Kierowania się własnym osądem zamiast sięgania do ustalonych recept;
- Uznania wagi takich aspektów prac, jak: poprzedzanie decyzji kwerendą i badaniami, klarowne określanie celu, postrzeganie konsekwencji działań w dłuższej perspektywie czasowej oraz uczciwość w ich prezentacji.

W obliczu tych przemian można chyba zaryzykować stwierdzenie, że obecne pokolenie formułuje swoje własne zasady postępowania konserwatorskiego. ■

Tłumaczenie z oryginału: Zbigniew Talaga

preferences, so that a wider range of bodies and individuals can contribute to decisions;

- The scope of the subject has widened to include the vernacular and the local. Designed landscapes can be viewed as cultural landscapes, in which change is inherent, and which may have important associations;
- There is an increasing understanding of historic gardens issues amongst professionals and officials.

In a nutshell, the conservation approach today has moved some way towards:

- Human values, rather than universal principles;
- Acceptance of change; and attention to its dynamics;
- Collaboration between professions to raise the overall quality of a place;
- Exercise of judgement, rather than reliance on fixed prescriptions;
- Yardsticks to include informed decisions, clarity of purpose, consistency over time and honesty in presentation.

Perhaps, then, this generation is defining its own conservation principles. ■

Dr David Jacques był w latach 1987-1993 pierwszym Inspektorem wydziału Parków i Ogrodów Historycznych w English Heritage. Opracował wówczas kryteria oceny wartości historycznej parków i ogrodów, a także wytyczne do postępowania z tą grupą zabytków, stanowiące punkt wyjścia do przyznawania wsparcia finansowego. Zaktualizował owe wytyczne w opracowaniu *Zasady konserwacji, polityka i wytyczne dla historycznych parków, ogrodów i krajobrazów komponowanych*, przygotowanym do publikacji przez Historic England. Od 1994 roku członek Komitetu Doradczego ds. Ogrodów Historycznych Pałaców Królewskich, od 2005 roku członek zarządu Chiswick House and Grounds Trust.

Dr David Jacques was the first Inspector of Historic Parks and Gardens at English Heritage 1987-93, during which time he devised the criteria for assessing the historical interest of parks and gardens and also principles of treatment which underlay the awarding of grant assistance. He has updated the latter in writing 'Conservation Principles, Policies and Guidance for Historic Parks, Gardens and Designed Landscapes', to be published by Historic England. He has sat on the Gardens Advisory Committee of Historic Royal Palaces since 1994 and been a trustee of the Chiswick House and Grounds Trust since 2005.

Bibliografia / Bibliography

ICOMOS UK, "Cultural Qualities in Cultural Landscapes", 2004, available from ICOMOS UK.

Jacques, D., "The Treatment of Historic Parks and Gardens", *Journal of Architectural Conservation*, no. 2, July 1995.

Jacques, D. (ed.), "The Techniques and Uses of Garden Archaeology", *Journal of Garden History*, no. 17/1, 1997.

Jacques, D., "Post-war English attitudes in restoration work", [in:] *Histories of garden conservation: Case-studies and critical debates*, Conan, M., Zangheri, L. and Rojo, J. T. (eds), Firenze (Italy), 2005.

Watkins, J. and Wright, T. (eds), *The Management and Maintenance of Historic Parks, Gardens and Landscapes*, London, 2007.